

BOLA SHAXSINI RIVOJLANTIRUVCHI O'YINLAR

G'ijduvon pedagogika kolleji o'qituvchisi
Rashidova Durdona To'lqin qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bola shaxsini rivojlantiruvchi o'yinlar, dunyosini bilish jarayonida o'yinning ahamiyati haqida ma'lumotlar berilgan.

Tayanch tushunchalar: maktabgacha ta'lim tashkiloti, ta'lim-tarbiya, muhit, bola, o'yin, jarayon, rivojlanish, shakllanish

Maktabgacha yoshdagi bolalarning yetakchi faoliyati o'yindir. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning o'yin faoliyatlari masalasi asrlar davomida juda ko'p olimlarning diqqatini o'ziga jalb qilib kelmoqda. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar o'zlarining o'yin faoliyatlarida ildam qadamlar bilan olg'a qarab borayotgan sermazmun hayotimizning hamma tomonlarini aks ettirishga intiladilar.

Ma'lumki, bolaning yoshi ulg'ayib, mustaqil harakat qilish imkoniyati oshgan sari, uning atrofidagi narsa va xodisalar bo'yicha dunyoqarashi kengayib boradi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bola atrofidagi narsalar dunyosini bilish jarayonida shu narsalar bilan bevosita amaliy munosabatda bo'lishga intiladi. Bu o'rinda shu narsa xarakterliki, bola bilishga tashnaligidan atrofdagi o'zining xaddi sig'adigan narsalari bilangina emas, balki kattalar uchun mansub bo'lgan, o'zining kuchi ham yetmaydigan, haddi sig'maydigan narsalar bilan ham amaliy munosabatda bo'lishga intiladi. Masalan: bola avtomashinani yoki tramvayni o'zi haydagisi, rostakam otga minib yurgisi, uchuvchi bo'lib, samolyotda uchgisi va rostakam harbiy bo'lgisi keladi. Tabiiyki bola o'zidagi bunday ehtiyojlarning birontasini ham haqiqiy yo'l bilan qondira olmaydi. Bu o'rinda savol tug'iladi: bolalarning tobora ortib borayotgan turli ehtiyojlari bilan ularning tor imkoniyatlari o'rtasidagi qarama-qarshilik qanday yo'l bilan xal qilinadi? Bu qarama-qarshilik faqatgina birgina faoliyat orqali, ya'ni, bolaning o'yin faoliyati orqaligina hal qilinishi mumkin. Buni quyidagicha izohlab berish mumkin :

- birinchidan, bolalarning o'yin faoliyati qandaydir moddiy mahsulot ishlab chiqarishga qaratilgan faoliyat emas. Shuning uchun bolalarni o'yinga undovchi sabab (motiv) kelib chiqadigan natija bilan emas, balki shu o'yin jarayonidagi turli harakatlarning mazmuniga bog'liqdir;

- ikkinchidan esa, bolalar o'yin jarayonida o'z ixtiyorlaridagi narsalarni, o'zlarini qiziqtirgan, ammo kattalargagina mansub bo'lgan narsalarga aylantirib, xohlaganlaricha erkin faoliyatda bo'ladilar.

Bolalarning o'yin faoliyatlari ularning jismoniy va psixik jihatdan garmonik ravishda rivojlanishi uchun birdan-bir vositadir. O'yin bolalar hayotida shunday ko'p qirrali faoliyatki, unda kattalarga mansub bo'lgan mehnat ham, turli narsalar haqida tafakkur qilish, xom-xayol surish, dam olish va xushchaqchqlik jarayonlarining barchasi o'yin

faoliyatida aniq bo'ladi. Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, o'yin faqat tashqi muhitdagi narsa xodisalarni bilish vositasigina emas, balki qudratli tarbiya vositasi hamdir, ijodiy va syujetli o'yinlarda bolalarning barcha psixik jarayonlari bilan birgalikda ularning individual xislatlari ham shakllanadi.

Shuni ham ta'kidlash joizki, fan-texnika mislsiz rivojlanayotgan bizning hozirgi davrda hayratda qoldiradigan narsalar bolalarga go'yo, bir mo'jizadek ko'rinadi. Natijada ular ham o'zlarining turli o'yinlari jarayonida o'xshatma qilib (ya'ni, analogik tarzda), har xil xayoliy narsalarni o'ylab topadilar (uchar ot, odam mashina, gapiradigan daraxt kabilar). Bundan tashqari, bolalarning turli xayoliy narsalarni o'ylab chiqarishlari yana shuni anglatadi-ki, ular o'zlarining har turli o'yin faoliyatlarida faqat atroflaridagi bor narsalarni emas, balki ayni chog'da ehtiyojlarini ham aks ettiradilar.

Bolalarning o'yin faoliyatlarida turli xayoliy va afsonaviy obrazlarni yaratishlari odamning (shu jumladan, bolalarning ham) tashqi muhitdagi narsa va xodisalarni aks ettirishi passiv jarayoni emas, balki faol, ijodiy yaratuvchanlik jarayoni ekanligidan dalolat beradi,

Bolalar o'yin faoliyatlarining yana bir xususiyati, o'yin jarayonida bolaning qiladigan xatti-harakatlari va bajaradigan rollarining ko'pincha umumiylik xarakteriga ega bo'lishidir. Buni shunday tushunish kerakki, bola o'zining turli-tuman o'yinlarida faqat o'ziga tanish bo'lgan yolg'iz bir shofyorning, vrachning, militsionerning, tarbiyachining, uchuvchining xatti-harakatlarnigina emas, balki umuman shofyorlarning, vrachlarning, tarbiyachilarning hamda uchuvchilarning xatti-harakatlarini aks ettiradi. Albatta, turmush tajribalari va faoliyatlari doirasi cheklangan kichik yoshdagi bolalar (ba'zan kichik gurux bolalari ham) o'zlarining o'yinlarida konkret odamlarni va ularning harakatlarini aks ettiradilar xolos, Masalan, oyisini, dadasini, akasini, tarbiyachisini va shu kabilarni. O'rta yoki katta bog'cha yoshidagi bolalarning o'yinlarida esa bunday obrazlar umumiylik xarakteriga ega bo'la boshlaydi.

O'yin faoliyati bolalarni insoniyatning ijtimoiy tajribasini egallashning faol shakli bo'lgan ta'lim faoliyatiga tayyorlaydi. Odam birdaniga ijtimoiy tajribani o'zlashtirishga kirisha olmaydi. Ijtimoiy tajribalarni faol egallashi uchun odam, avvalo, yetarli darajada nutqni egallagan bo'lishi, ma'lum malakalar, uquvlar va sodda tushunchalarga ega bo'lishi kerak bo'ladi. Bularga bola yuqorida ko'rsatib o'tganimizdek, o'yin faoliyati orqali erishadi.

SALOMLASHISH

Maqsad: Bolalarda o'ziga hurmat hissini rivojlantirish.

Tarbiyachi bolalarni o'zining atrofida yig'adi. "Kelinglar hozir hamma bir-birini va meni ko'rib turadigan bo'lib yerga o'tiramiz (Bu yerda asosiy vazifa doira tuzish hisoblanadi). Bolalar doiraga o'tirishda tarbiyachi ularga shunday deydi: "Hozir men hammani ko'rayotganligim va boshqalar ham meni va bir-birlaringizni ko'rayotganligiga ishonch hosil qilishimiz uchun bir-birlarimiz bilan ko'zimiz yordamida salomlashib chiqamiz. Birinchi bo'lib men hamma bilan salomlashib chiqaman. Men salomlashib bo'lganimdan so'ng yonimdagi qo'shnim hamma bilan salomlashadi."(Tarbiyachi boshini

biroz egib bir bolani ko'ziga qarab salomlashadi. Salomlashib bo'lgandan so'ng yonida o'tirgan bolaning yelkasiga turtib, salomlashish taklif etadi).

HARAKATNI UZATIB YUBOR

Maqsad: kichkintoylarning diqqat- e'tibori va xotirasini rivojlantirish.

Bolalar aylana bo'lib turadilar va ko'zlarini yumadilar. Tarbiyachi ham ular yonida turib, qandaydir harakatni (masalan, soch tarashni, qo'l yuvishni, kapalak tutishni va boshqa) o'ylab topadi. So'ngra qo'shni bolani "uyg'otadi" va harakatni ko'rsatadi, u bola esa keyingi bolani "uyg'otadi" va harakatni ko'rsatadi. Shunday qilib aylana bo'ylab oxirgi ishtirokchiga qadar o'yin davom etadi. O'yin barcha ishtirokchilar o'zlari istagan harakatlarini ko'rsatgunlaricha davom etadi.

KAYFIYAT

Maqsad: bolalarni o'zlarini namoyon qilishga o'rgatish.

O'yin qoidasi bo'yicha boshlovchi kayfiyatni (qayg'u, quvnoqlik, xayratlanish, ajablanish va boshqalar) O'ylab topadi. Bolalar uni doira bo'yicha qaytarib o'tgunlaricha o'ynash mumkin.

So'ngra xohlovchilardan biri boshlovchi bo'ladi. Agar bolalardan kimdir boshlovchi bo'lishni xohlasa-yu, lekin qandaydir kayfiyatni o'zi o'ylab topa olmasa, tarbiyachi uning o'ziga sekingina qandaydir kayfiyatni aytib yuboradi.

SOYA

Maqsad: Bolalarda topqirlikni shakllantirish.

Tarbiyachi bolalarni yig'adi va ularga bir necha hafta oldin o'ynagan soya o'yinini eslatadi: "Esingizdami bizlar soya o'yinini o'ynaganmiz. Lekin unda hammamiz o'zimizning soyamiz bo'lgan edik. Endi bugun esa, boshqalarning soyasi bo'lishni o'rganamiz. Juft bo'lib bo'linamiz (tarbiyachi bolalarga juft bo'lib bo'linishga yordam beradi). Sizlardan biringiz odam, juftingiz esa soyangiz bo'lsin. Birozdan so'ng esa o'ringizni almashasizlar. Odam xona bo'ylab yura boshlaydi, xuddi o'rmonda yurganidek: malina, qo'ziqorin teradi, kapalaklarni tutadi soyasi esa, uning harakatlarini qaytaradi. Tarbiyachi bolalardan biriga qo'ziqorin terayotganligini tasvirlab berishni so'raydi, o'zi esa uning soyasidek uning xarakatlarini qaytarib beradi. So'ngra bolalarga mustaqil o'ynashlarini aytadi. Agar bolalarga o'yin yoqsa, keyingi safar boshqa vazifa berish mumkmn. Masalan: Yangi yil archasini bezatish, magazinga borib maxsulotlar olib kelish, uyg'onish, yuvinish va badan tarbiya qilish va x.k.

SHERIGINGNI TANLA

Maqsad: Bolalarda topqirlikni shakllantirish.

Bolalar doira bo'lib o'tirishadi. Tarbiyachi shunday deydi: "Hozir sizlar juftliklarga bo'linishingiz lozim. Har biringiz ovoz chiqarmay, boshqalarga sezdirilmagan holda, o'zingizga sherik tanlashingiz lozim. Masalan, men Feruza bilan sherik bo'lishni xohlayman va shuning uchun unga sekingina qarab, boshqalarga bilintirmagan holda ko'zimni qisib qo'yaman. Ko'zingiz bilan tanlagan bola bilan kelishib olinglar. Hamma kelishib oldimi? Hozir esa kim kelishib olmaganligini aniqlaymiz. Uch deyishim bilan

o'zingizni sherigingizni oldiga borib qo'l ushlab turinglar." Agar birinchi galda o'yin amalga oshmasa, uni qaytarish lozim. Shu bilan birga tarbiyachi bolalar juftlari bilan almashib turishlarini nazorat qilib turishi lozim.

O'YINCHOQNI SO'RAB OL (verbal varianti)

Maqsad: Bolalarni muloqotning samarali usullarini o'rganish.

Guruh juft-juft bo'lib bo'linadi. Juftlikning biri qo'lga biror o'yinchoqni oladi, ikkinchisi esa bu narsani so'rab olishi kerak.

Birinchi ishtirokchiga yo'riqnoma: Sening qo'lingdagi o'yinchoq juda kerakli, lekin u sening do'stingga ham kerak. U sendan bu o'yinchoqni berishingni so'rayman. O'yinchoqni o'zingda qoldirishga harakat qilgin, lekin uni juda bergin kelgandagina bergin.

Ikkinchi ishtirokchi uchun yo'riqnoma: Kerakli so'zlardan foydalanib, o'yinchoqni shunday so'ragin-ki, senga uni berishsin. So'ngra ishtirokchilar rollari bilan almashadilar.

HISSIYOTLARINGNI TILCHANG BILAN IFODALA

Maqsad: bolalarda topqirlikni shakllantirish;

Emotsional holatlarni ifodalashni rivojlantirish.

Boshlovchi bolalardan tilchalarini chiqarishni va u orqali barchaga xursandchiligi, g'azablanishi, qo'rqishini ifodalab ko'rsatishlarini so'raydi.

UYCHADA KIM YASHAYDI

Maqsad: bolalarni o'zini o'zi xurmat qilishga o'rgatish.

Bolalar qo'llarini boshlari yuqorisida uchburchak shaklida tom qilib, uychaga o'xshab turadilar. Boshlovchi har bir uychaning oldiga kelib, "taqqillatadi" va shunday deydi: "Kim bu uychada yashaydi?" Uychadagi bola o'zining ismini aytadi. So'ngra boshlovchi har bir boladan: "Eng yaxshi ko'rgan narsang nima?", "Eng katta yutug'ing nima" va h.k. kabilarni so'raydi.

Bolalar esa berilgan savollarga javob beradilar.

Maqsad: Bolalarda optimizm va o'zini namoyon qilishni rivojlantirish.

Bolalar ko'zlarini yumib eng yorug' tushlarini eslaydilar, agar hali bunday tush ko'rmaganman deb hisoblasalar uni o'zlari o'ylab topishadi. So'gra uni guruhdagilarga so'zlab, rasm orqali tasvirlab berishadi.

NOTO'G'RI RASMLAR

Maqsad: Bolalarda xato qilish ehtimoli borligidan qo'rqish hissini pasaytirish.

Bolalarga noto'g'ri rasm chizishlari tavsiya qilinadi. Bolalarning bunday rasm chizilishi nima uchun kerakligi haqidagi savollariga boshlovchi tomonidan aniq ko'rsatmalar berilishi yoki misollar keltirilishi mumkin emas. So'ngra bolalar chizgan rasmlari nima uchun va qaysi nuqtai nazardan qaraganda noto'g'ri ekanligini tushuntirib beradilar.

Umuman aytish mumkinki, psixologik treninglar bolalarning amaliy faoliyati sanaladi. Chunki unda bolalar mashg'ulotlarda olgan bilimlaridan foydalanadilar. Shuning uchun ham psixologik treninglar bolalarning bilish faoliyatini kuchaytiradi, olgan bilimlaridan har xil usulda foydalanishlari uchun hayotiy sharoit yaratib beradi.

Shuningdek, psixologik treninglar bolalarni tevarak-atrof to'g'risidagi bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi, o'z shaxsiy tajribalari va mashg'ulotlarda olgan bilimlarini amalda qo'llay bilishga o'rgatadi, ulardagi fikrlash qobiliyatlari, ijodiy kuchlar, sensor jarayonni rivojlantiradi, olgan bilimlarini tartibga soladi. Psixologik treninglar ta'lim jarayonini qulay va qiziqarli o'tishiga yordam beradi.

Yuqoridagi fikrlardan xulosa qilib, quyidagilarni aytish joiz: maktabgacha yoshdagi bolalar qiziquvchan, harakatchan, tashabbuskor, erkin fikrlovchi, kuzatuvchan, sog'lom bo'lishi kerak. Hozirda har bir bola erkin ijod qilishi va o'zining qobiliyatini ko'rsata olish huquqiga ega. Noan'anaviy mashg'ulotlarda ilg'or pedagogik texnologiyalarga asoslangan holda mehr bilan bolalarga iqtidorini namoyon qilishiga sharoit yaratib berishimiz zarur. Tarbiyachilarning o'tayotgan mashg'ulotlari zamon talablari asosida bo'libgina qolmasdan, tarbiyalanuvchining o'zi ham bu mashg'ulotdan zavq olsin; maktabgacha ta'lim muassasalarida maktabga tayyorlashda bolalarni har tomonlama faollashtiruvchi usullar-interaktiv metodlardan foydalanish zarurdir, chunki ilg'or pedagogik texnologiyalar, noan'anaviy usullar bilan ta'lim-tarbiya berish hozirgi davrda juda yaxshi samara beradi, ta'lim sifatini oshiradi; maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachilari metodika va pedagogik texnologiyalarni bir-biridan ajratishda qiynaladi va xatoliklarga yo'l qo'yadi. SHuning uchun ish mazmunida ularning bir-biridan farqli jihatlari ko'rsatib o'tildi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari belgilangan pedagogik vaziyat uchun ketadigan taxminiy vaqtni aniq belgilab olishlari, mashg'ulotni interfaol usullardan foydalanib, texnologik xarita asosida ketma-ketlikni to'g'ri belgilashlari lozim.

Tarbiyachi tomonidan qo'llaniladigan interaktiv usullar bolalarning qiziqishi va ehtiyojlarini qondiradigan darajada tashkil etilishi maktabgacha ta'limning sifatni oshiruvchi muhim omil hisoblanadi.

Shuni ham ta'kidlash joizki, fan-texnika mislsiz rivojlanayotgan bizning xozirgi davrda hayratda qoldiradigan narsalar bolalarga go'yo, bir mo'jizadek ko'rinadi. Natijada ular ham o'zlarining turli o'yinlari jarayonida o'xshatma qilib (ya'ni, analogik tarzda), har xil xayoliy narsalarni o'ylab topadilar (uchar ot, odam mashina, gapiradigan daraxt kabilar). Bundan tashqari, bolalarning turli xayoliy narsalarni o'ylab chiqarishlari yana shuni anglatadi-ki, ular o'zlarining har turli o'yin faoliyatlarida faqat atroflaridagi bor narsalarni emas, balki ayni chog'da ehtiyojlarini ham aks ettiradilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni //O'RQ-637-son 23.09.2020.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28-yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF–60-son Farmoni <https://lex.uz/pdfs/5841063>

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi PQ-2707-son "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.

4. B. Ziyamuxamedov, Sh. Abdullayeva. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. T., 2001.- 85-90 b.

5. F. Qodirova, SH. Toshpo'latova, M. A'zamova. "Maktabgacha pedagogika".-T., "Ma'naviyat". 2019.-89-104 b.

6. I.V. Grosheva, L.G.Yevstafeva, D.T.Maxmudova, Sh.B.Nabixanova, S.V. Pak, G.E.Djanpeisova "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi T: 2022. 1-81-b;

7. Ismoilova Z. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalar. // «Xalq ta'limi», 2000. №5. – B. 111-116.